

FRANSUZ TILINI O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI ILOVALARDAN FOYDALANISHNING TALABALAR OG'ZAKI NUTQ KO'NIKMALARIGA TA'SIRI

Ro'ziboyeva Nazira Qarshiboyevna

katta o'qituvchi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya. Maqolada fransuz tilini chet tili sifatida o'qitishda sun'iy intellekt (SI) asosidagi suhbat ilovalaridan foydalanishning og'zaki nutqqa ehtimoliy ta'siri tahlil qilinadi. Og'zaki nutq monologik bayon va o'zaro muloqotga ajratilib, uning ravonlik, tushunarli talaffuz, leksik-grammatik aniqlik va muloqotni boshqarish kabi mezonlari ko'rsatiladi. Yevropa Kengashining CEFR mezonlari, UNESCOning ta'limda SI dan foydalanishga oid hujjatlari hamda mavjud kichik ko'lamli empirik tadqiqot asosida B1–B2 darajalari uchun bosqichli dars modeli va uni tekshirish tartibi taklif etiladi.

Kalit so'zlar: fransuz tili; og'zaki nutq; sun'iy intellekt; suhbat ilovasi; nutqiy o'zaro ta'sir; CEFR; shakllantiruvchi baholash.

Oliy ta'limda fransuz tilini o'rganuvchi talaba grammatik qoidani bilishi, matnni tushunishi, biroq kutilmagan savolga darhol javob berishda qiynalishi mumkin. Og'zaki muloqot uchun nutqni rejalashtirish, eshitilgan fikrni anglash, navbatni olish va javobni vaziyatga moslash bir vaqtning o'zida amalga oshadi. Dars vaqti cheklangan sharoitda har bir talabaga muntazam yakka tartibda suhbat qilish imkoniyatini berish oson emas. Shu sababli ovozni qabul qiladigan va fransuzcha javob qaytaradigan SI ilovalari mustaqil mashq uchun yangi resurs sifatida qiziqish uyg'otmoqda. Biroq ilovadan foydalanishning o'zi nutqiy o'sishni isbotlamaydi:

o'sishni aniq mezonlar va qiyosiy kuzatuv bilan baholash kerak.

Og'zaki nutqni baholashning nazariy asosi CEFRning qo'shimcha jildida o'rganuvchi faqat til birliklarini eslab qoluvchi emas, ijtimoiy vaziyatda harakat qiladigan ishtirokchi sifatida talqin etiladi [Council of Europe, 2020: 28–29]. Unda og'zaki mahsulot yaratish va og'zaki o'zaro ta'sir alohida faoliyatlar sifatida tavsiflandi: birinchi holatda talaba izchil fikr bayon qiladi, ikkinchisida esa suhbatdoshning gapiga mos javob beradi, savol qo'yadi va muloqotni davom ettiradi. [Council of Europe, 2020: 61–72]. Demak, SI bilan tayyorlangan monologdagi muvaffaqiyatni jonli dialogdagi qobiliyat bilan aynan bir xil deb hisoblash mumkin emas.

B1 darajasida asosiy e'tibor tanish vaziyatlarda fikrni tushunarli ifodalash, savollarga javob qaytarish va muloqotni davom ettirishga qaratiladi; B2 darajasida esa fikrni asoslash va nisbatan ravon, tabiiy o'zaro ta'sirga kirishish muhimroq bo'ladi. [Council of Europe, 2020: 72–74]. Shu nuqtai nazardan nutqni besh ko'rsatkich orqali kuzatish maqsadga muvofiq: 1. Kommunikativ vazifaning bajarilishi; 2. Ravonlik va ortiqcha to'xtalishlar; 3. Tushunarli talaffuz hamda intonatsiya; 4. Leksik-grammatik vositalarning o'rnliligi; 5. Suhbatdosh fikriga munosabat bildirish, aniqlashtirish va navbat almashish. Bu mezonlar ilovadagi avtomatik ballga bog'lanib qolmasdan, o'qituvchining baholash rubrikasida ishlatilishi lozim.

SI ilovasining didaktik imkoniyatlari va chegaralari Ovozli suhbat ilovasi bir xil vaziyatni bir necha marta mashq qilishga imkon beradi. Masalan, talaba «shahar mehmoniga yo'l ko'rsatish» vazifasida avval oddiy savollarga javob beradi, keyin suhbatdoshning yangi talabiga qarab o'z javobini o'zgartiradi. Takrorlash ayrim shakllarni avtomatlashtirishga yordam berishi mumkin. Ilovadan muntazam foydalanish uchun vazifa aniq belgilanishi muhim: «fransuzcha gaplash» degan umumiy topshiriq o'rniga «uch daqiqalik suhbatda ikki marta aniqlashtiruvchi savol ber va bir marta muqobil taklif qil» kabi kuzatish mumkin bo'lgan natija belgilanadi.

Ikkinchi imkoniyat tezkor fikr-mulohaza. Talaba muloqotdan keyin qaysi ifoda noaniq bo'lganini, javob qaysi joyda uzilganini yoki qaysi jumlaning tabiiyroq aytish mumkinligini so'rashi mumkin. Lekin SI bergan tuzatish hamisha to'g'ri, darajaga mos yoki vaziyat uchun tabiiy bo'lavermaydi. Shuning uchun talaba tuzatishni tayyor javob sifatida qabul qilmasdan, uni dars materialini, lug'at yoki o'qituvchi izohi bilan solishtiradi.

Og'zaki nutq mashqida har bir xato ustida suhbatni to'xtatish ham maqsadga muvofiq emas: avval ma'noni yetkazish, keyin esa muhim ikki-uch nuqtani qayta ishlash samaraliroq metodik qaror bo'lishi mumkin. Fransuz tilini o'rganishga bag'ishlangan yaqin tadqiqotni Olivier Lorrillard Yaponiyadagi boshlang'ich daraja talabalari uchun ChatGPTning suhbatdosh sifatidagi imkoniyatlarini baholab o'tkazgan. Muallif vositaning muloqotni davom ettirish, darajaga mos soddalikni saqlash va til xatolarini tuzatishida izchillik muammolarini qayd etadi; shuning uchun aniq vazifa va cheklangan mazmun bilan berilgan yo'riqnoma hamda o'qituvchi nazorati muhim. [Lorrillard, 2025: 49–68]. Ushbu xulosa taklif qilinayotgan modelda ilovaga rol, daraja va vazifani aniq belgilash zaruratini qo'llab-quvvatlaydi.

Cha va hammualliflar ovoqli taqdimot mashqiga yo'naltirilgan CHOP platformasini 13 nafar ingliz tili o'rganuvchisi bilan sinovdan o'tkazib, SI fikr-mulohazasining kuchli va zaif jihatlarini hamda talabalar qabul qilishini tahlil qilgan. [Cha et al., 2024]. Ushbu kichik tadqiqot SI bilan og'zaki mashqni tashkil etish mumkinligini ko'rsatadi, ammo uning natijalarini fransuz tilini o'rganuvchi barcha talabalarga umumlashtirish to'g'ri bo'lmaydi. Xususan, taqdimotni mashq qilish bilan kutilmagan savolga javob berish turli nutqiy faoliyatlardir. Bizning metodik taklifimizda aynan dialog va vaziyatga mos javob berish markazga qo'yiladi.

SIning yana bir chegarasi muloqotning ijtimoiy tabiati. Inson suhbatdosh imo-ishora, ko'z qarashi, pauza va madaniy ishoralar orqali ham ma'no beradi. Ovoqli ilova bu belgilarning bir qismini umuman qabul qilmasligi yoki noto'g'ri talqin qilishi mumkin. Fransuzcha xushmuomalalik formulalari, rasmiy va norasmiy murojaat, norozilikni yumshatish kabi holatlarda o'qituvchi va talabalar bilan jonli muloqot zarur. Demak, SI individual mashq vaqti va takror imkoniyatini kengaytiradi; uning ta'siri auditoriyadagi haqiqiy muloqot bilan bog'langanda tekshirilishi kerak.

Birinchi bosqichda o'qituvchi kommunikativ maqsadni va natija mezonlarini belgilaydi. Masalan, B1 guruhiga «mehmonxonada bron bilan bog'liq muammoni hal qilish», B2 guruhiga «shahar transportida ekologik cheklovlarni muhokama qilish» vaziyatlari beriladi. Vazifa uchun kerakli leksika va pragmatik iboralar qisqa namunada ko'rsatiladi; talaba tayyor ssenariyni yodlamaydi. Og'zaki suhbatda voqealar yo'nalishini o'zgartirish uchun ilovadan bir yoki ikki kutilmagan savol berish so'raladi.

Ikkinchi bosqich SI bilan mustaqil suhbat. Ilovaga beriladigan ko'rsatma fransuz tilida shunday bo'lishi mumkin: « Tu es réceptionniste. Parle avec moi au niveau B1. Pose une seule question à la fois. Après trois échanges, introduis un problème imprévu. Corrige seulement deux erreurs importantes à la fin. » Bu yerda daraja, rol, savollar sur'ati, kutilmagan vaziyat va tuzatish hajmi oldindan belgilangan. Agar ovoz rejimi mavjud bo'lmasa, yozma chatni og'zaki nutq mashqi deb hisoblash mumkin emas: talaba ovoz yozuvini tayyorlashi va o'qituvchi uni alohida baholashi kerak.

Uchinchi bosqich qayta eshitish va o'ziga baho berish. Talaba roziligi va muassasaning ma'lumot bilan ishlash qoidalariga muvofiq saqlangan qisqa audiodan ikki o'rinni tanlaydi: muvaffaqiyatli chiqqan javob va qayta ishlanishi kerak bo'lgan javob. U pauzalar sababini, aytmoqchi bo'lgan fikri bilan aytgan fikri o'rtasidagi farqni yozadi. Keyin javobni qayta aytadi. Bunday qaytish SI

bergan bahoni tekshirishga va o'z nutqini ongli ravishda kuzatishga yordam beradi.

To'rtinchi bosqichda juftliklar yoki kichik guruhlar bir xil vaziyatni inson suhbatdosh bilan qayta bajaradi. O'qituvchi o'zgaruvchan savollar va madaniy jihatdan mos murojaatlarga e'tibor beradi. SI bilan mashq natijasi aynan shu yerda sinab ko'riladi: talaba oldin tayyorlagan iborani takrorlay oladimi yoki yangi sharoitda mustaqil fikr bildiradimi? Haqiqiy ko'nikma ikkinchi holatda ko'proq namoyon bo'ladi.

Bir guruh bir xil vaqt davomida SI bilan ovozli dialog mashqlarini bajaradi; taqqoslash guruhi esa o'sha mavzular va davomiylikda an'anaviy mustaqil mashq qiladi. Har ikki guruhda boshlang'ich va yakuniy og'zaki topshiriqlar bir xil rubrika bo'yicha, imkoni bo'lsa guruh haqida ma'lumot berilmagan ikki baholovchi tomonidan tekshiriladi. Topshiriqlar aynan bir xil matnni qaytarishga emas, qiyinligi teng bo'lgan yangi vaziyatlarga asoslanadi.

Rubrikada har bir besh mezon 0 dan 4 gacha baholanishi mumkin: vazifani bajarish, ravonlik, talaffuzning tushunarligi, til vositalarining o'rinishligi va o'zaro ta'sir. Jami 20 ball natija beradi, lekin umumiy ball bilan birga har bir ko'rsatkich o'zgarishi ham keltiriladi. Baholovchilarning bahosi o'rtasidagi muvofiqlik tekshirilishi, boshlang'ich daraja va mashqqa sarflangan vaqt qayd etilishi zarur. Agar faqat yakuniy ball taqqoslansa, avvaldan kuchliroq bo'lgan talabalar ta'siri bilan metod ta'siri aralashib ketishi mumkin. Ikki guruhni tuzish imkoni bo'lmasa, bir guruhning oldingi va keyingi natijasi tavsiflanadi, biroq bunday dizayn sababiy xulosani cheklaydi.

Qo'shimcha ma'lumot sifatida talabalarning mashq kundaligi, suhbatda qatnashishga tayyorligi haqida qisqa anketa va tanlangan audio namunalar tahlili olinishi mumkin. Shaxsiy ovoz yozuvini tashqi ilovalarga yuklashdan oldin xabardor qilingan rozilik olinadi; mashqlarda haqiqiy ism, telefon raqami yoki shaxsiy vaziyatlar kiritilmaydi. UNESCO ta'limda generativ SI dan foydalanish bo'yicha yo'riqnomasida ma'lumot maxfiyligi va inson markazli boshqaruvga alohida ahamiyat beradi. [UNESCO, 2023]. Shuning uchun talabalarga SI ilovasidan foydalanmay, muqobil mashq yo'li bilan topshiriqni bajarish imkoniyati ham berilishi kerak.

Taklif etilgan modelning ehtimoliy foydasi nutq uchun qo'shimcha vaqt ajratilishi va talaba o'ziga qulay sur'atda mashq qila olishidir. Ayniqsa avval javobni o'ylab olishga ehtiyoj sezadigan talabalar kutilmagan savolga munosabat bildirishni pastroq bosimda sinab ko'radi. Lekin bu nazariy kutilish: muayyan guruhda ijobiy ta'sir borligi faqat o'lchov natijasi bilan tasdiqlanadi. Tadqiqotda

«qatnashishga ishtiyoq oshdi» kabi anketa javoblari bilan nutq sifati o'zgarishini aralashtirmaslik lozim.

Fransuz tilini chet va ikkinchi til sifatida o'qitish bo'yicha Gérald Schlemminger hamda Nathalie Gettliffe ta'limda generativ SI ni inson markazli, tanqidiy va pedagogik maqsadga bo'ysundirilgan tarzda qo'llaxni asoslaydi. [Schlemminger & Gettliffe, 2025: 3–9]. Shu qarash SI ni mustaqil baholovchi yoki inson suhbatdoshining to'liq o'rnini bosuvchi vosita sifatida emas, o'qituvchi belgilagan vazifani qo'llab-quvvatlovchi resurs sifatida ko'rishni taqozo etadi. [Schlemminger, 2025: 11–25].

Ilova tanlashda fransuzcha nutqni qabul qilish sifati, ovozli javob imkoniyati, foydalanish qulayligi, ma'lumotlarni saqlash shartlari va xarajat hisobga olinadi. Talaba aksent bilan gapirganda nutqni tanishdagi xatolar uning bilimini past ko'rsatishi mumkin. Shu sababli talaffuz bahosini dasturning avtomatik xulosasiga to'liq topshirish to'g'ri emas. UNESCO o'qituvchilar uchun SI kompetensiyalari doirasida pedagogik qaror, etika va inson nazoratini o'zaro bog'liq masalalar sifatida ko'radi. [UNESCO, 2024]. Amalda mashq maqsadini o'qituvchi belgilaydi, SI esa suhbat uchun qo'shimcha muhit vazifasini bajaradi.

Fransuz tilini o'qitishda SI asosidagi ovozli ilovalar talabaga dialogni takrorlash, kutilmagan savolga javob berish va o'z nutqini qayta tahlil qilish uchun qo'shimcha sharoit yaratadi. Ularning o'quv qiymati mashqning aniq kommunikativ maqsadi, darajaga mos ssenariy, inson bilan keyingi muloqot va mustaqil baholashga bog'liq. Og'zaki nutqqa ta'sir haqida ishonchli xulosa chiqarish uchun boshlang'ich va yakuniy ko'rsatkichlar, taqqoslash guruhi, bir xil rubrika hamda ma'lumot maxfiyligi talablari zarur. Shu tarzda SI fransuz tili darsining mustaqil mashq qismini boyitishi mumkin; uning haqiqiy natijasi esa talabaning yangi vaziyatda inson bilan muloqot qila olishi orqali baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment — Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 278 p. <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>
2. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO, 2023. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693>
3. UNESCO. AI Competency Framework for Teachers. Paris: UNESCO, 2024. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391104>

4. Cha J., Han J., Yoo H., Oh A. CHOP: Integrating ChatGPT into EFL Oral Presentation Practice. 2024. <https://arxiv.org/abs/2407.07393>
5. Schlemminger G., Gettliffe N. Usages raisonnés de l'intelligence artificielle générative (IAG) pour l'enseignement du français langue étrangère et seconde. *Didactique du FLES*, 2025, vol. 4, no. 1, pp. 3–9. <https://doi.org/10.57086/dfles.1571>
6. Schlemminger G. L'intelligence artificielle générative au service du FLES, à l'exemple de ChatGPT. *Didactique du FLES*, 2025, vol. 4, no. 1, pp. 11–25. <https://doi.org/10.57086/dfles.1573>
7. Lorrillard O. Intelligence artificielle générative et apprentissage du français : une étude de cas au Japon. *Didactique du FLES*, 2025, vol. 4, no. 1, pp. 49–68. <https://doi.org/10.57086/dfles.1591>